

## РОЛЬ ГЕЙШИ В ЯПОНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ: ГЕНДЕРНИЙ СТЕРЕОТИП

*Проаналізовано соціально-культурологічні передумови виникнення феномену гейші, розкрито гендерну роль гейші в японській культурі.*

**Ключові слова:** *гендерна роль, гендерний стереотип, гейша, соціокультурний регулятив, японська культура.*

*Проанализированы социально-культурологические предпосылки появления феномена гейши, раскрыто гендерную роль гейши в японской культуре.*

**Ключевые слова:** *гендерная роль, гендерный стереотип, гейша, социокультурный регулятив, японская культура.*

*The socio-cultural phenomenon of the prerequisites for a geisha have been analyzed. The gender role of geisha in Japanese culture is disclosed.*

**Key words:** *gender role, gender stereotype, geisha, sociocultural regulative, Japanese culture.*

Популярною й актуальною стає міждисциплінарна траєкторія гендерного пізнання людства, яка зорієнтована на дослідження мотивів, характеристик і смислів поведінки чоловіків та жінок упродовж історичного розвитку.

Часто людина створює образи інших, базуючись не на індивідуальних характеристиках, а на припущеннях про те, якими вони повинні бути і що мають робити відповідно до їх статі (ці припущення специфічні для кожної культури). Зважаючи на це, аналіз будь-якого аспекту сучасного суспільства буде неповним без урахування гендерного підходу. Тому ігнорувати існування феномену соціо-статевих відмінностей, принаймні, нелогічно, а дослідження цієї проблеми є виправданим і конче необхідним.

Гендерні дослідження розпочато з 1970-х рр., коли сформувався новий міждисциплінарний науковий напрям — «жіноча історія» [20]. У 1970 — поч. 1980-х рр. гендер використовувався, коли йшлося про соціальні, культурні, психологічні аспекти «жіночого» порівняно з «чоловічим», тобто під час визначення всього того, що формує статево-рольові стереотипи, поширені і бажані для жінок. Саме тому праці з гендерної проблеми спочатку були «жіночими дослідженнями» і авторів, котрі відкрито заявляли про свої феміністські погляди. Гендерна історія набула нової якості в результаті теоретичного переосмислення предмета дослідження, перегляду концептуального апарату і методологічних принципів «жіночої історії». Основні теоретико-методологічні положення тендерної історії в оновленому варіанті сформулював Джоан Скотт, детально розкрив у програмній статті «Гендер» психолог Р. Столлер у 1968 р. Згодом (1972 р.) цю ідею підтримали феміністські антропологи.

На нашу думку, гендер не має і не може мати остаточного й однозначного визначення через специфічність самого поняття. Складність полягає в наявності остаточно невизначеного динамізму. Крім того, слід зазначити, що гендерна структура суспільства являє собою не тільки антропологічний (біологічний і психологічний) зміст сутності людини в соціальному житті, а й поділ суспільства за професійними, ставевими і культурними ознаками.

Гендерна структура має сутнісні характеристики, зумовлені локалізацією не тільки в просторі, а й часі. При цьому поняття жінок як певного співтовариства з однаковими цілями, мотивами поведінки тощо і чоловіків є достатньо умовними (наявність двох статей в організації людини як біологічного виду не припускала наявності двох гендерів; варіантів гендера може бути доволі багато) і, як будь-яке узагальнення, спричиняє численні протиріччя, зважаючи на специфіку гендерної ситуації в тому чи іншому суспільстві, в ту чи іншу епоху.

Актуальність цього дослідження підкреслює і той факт, що нині в Японії посилюється інтерес до проблем самовизначення нації. Як і в інших державах світу, перед країною «сонця, що сходить», постала проблема втрати самобутньої національної культури внаслідок глобалізації соціально-економічних відносин. Необхідність дослідження національної духовної культури є актуальною для підростаючого покоління.

Один із символів Японії — гейші. Вони — зберігачі традицій і звичаїв.

Ідеали жіночої краси в Японії так само унікальні, як і її культура. Вони зовсім інші, відмінні від європейських стереотипів, які невтомно впроваджують у свідомість західних обивателів за допомогою гламурних журналів та телебачення. Простота і гідність — головні складові краси жінки, а її відданість і покірність чоловікові прикрашають її особливим чином. Цікавим явищем у зв'язку з цим є гейші, в образі котрих поєднуються ідеали жіночої краси японського суспільства і створення нових ідеалів.

Феномен гейші особливо цікаво розглянути в гендерному аспекті, оскільки гейша — і хоронителька традицій, і їх творець. Феномен гейші має надзвичайний інтерес для західної культури, яка повсюду сприймає це явище. Нині — це один з найпопулярніших образів світу.

**Мета** — розглянути феномен гейші як соціокультурний регулятив у японській і західній культурах.

Феномен «гейші» зародився в період зміни державного ладу Японії у XII ст.: виник клас воїнів-самураїв, коли набуло поширення в деяких колах самураїв учення буддистської секти Дзи, яке закликала досягати просвітлення за допомогою танцю. Ці два явища значно вплинули на розвиток подальшої японської культури та мистецтва.

Самурай буддистської секти, котрий перебував при панові, слугував йому радником і розважав жартами, добре знав чайну церемонію і був хорошим оповідачем. Таких витівників і називали «Хоканом» [22, с. 79]. Вони не тільки розважали свого господаря, але й билися з ним, були його радниками.

Феномен «гейші» починає формуватися в XVI ст., коли правитель Японії Тойонтомі Хідейоші завів собі «отогішю» — радника і співрозмовника. Коли Хідейоші отримав звання «Тайко» (правитель країни при імператорі), отогішю стали називати «Тайкомоті» — власник Тайко.

З початку XVII ст., коли в Японії відновлено політичну стабільність, сьогунат змінився на інший устрій, і політичний вплив від самурайського стану перейшов до купецького, відтак не було необхідності в послугах хоканів. З радників вони перекваліфікувалися тільки на тих, хто звеселяє. Блазень став уже не стільки власністю конкретного вельможі, скільки незалежним артистом. Професію називали також «тайкомоті», але зміст це мало дещо інший — «власник барабана-тайко». Тайкомоті проводили чайні церемонії, розповідали гостям анекдоти й еротичні історії, надавали поради в стратегії бізнесу. Найчастіше тайкомоті належали до багатих куртизанок топ-класу, таю, і мали розважати їх клієнтів.

Вони працювали на контрасті: таю акцентувала на вишуканості й хороших манерах. Тайкомоті зображували смішні сценки з життя, співали пісеньки непристойного змісту і розповідали анекдоти з гумором «нижче пояса», вони були високо освіченими, мали хорошу пам'ять, грали на інструментах, уміли проводити чайну церемонію. Конферансьє, масовик-витівник, аніматор — так його б назвали нині. Тайкомоті називали також «гейнін», «гейша» («людина мистецтва»). Коли жінки, котрі танцюють і співають, почали привертати до себе увагу відвідувачів веселих кварталів, роль тайкомоті-хоканів стала дедалі більше зводитися до організації вечірок. З кінця XVIII ст. кількість гейш більше ніж утричі перевищувала кількість тайкомоті. Але відтоді хоканів стали називати шанобливіше — *otoko-geisha*, що означає «чоловік-гейша», або «людина мистецтва». Хокан розважає гостей історіями й пародіями, гейша — танцює традиційні японські танці і співає. Якщо витівник забезпечує веселу і невимушену атмосферу на банкеті, то гейша служить її прикрасою.

У 1779 р. ремесло гейш-жінок визнано професією. Був заснований контролюючий їх орган — кенбан, який забороняв жінкам займатися проституцією. Ця заборона сприяла становленню образу гейші.

Гейші стали регулятивом соціальних відносин у таких аспектах.

— Психологічний. Гейші своїм мистецтвом надавали впевненості й енергії чоловікам, які потім витрачали її в повсякденному житті (робота, торгівля, мистецтво, родина). Японська культура колективна, японцями рухає масова свідомість і в сім'ї, і на роботі.

Відвідування гейші надає можливість реалізувати себе як особистість. Гейша оцінює все, про що думає чоловік, як він говорить, і переконує його, що він робить усе правильно. Кодекс мовчання надає можливість розслабитися і говорити про все.

— Політичний. Гейші відіграли значну роль у становленні політичного ладу Японії. Беручи участь у поваленні сьогунату, вони наблизилися до правителів, мали впливове становище в суспільстві. Вплив на тенденції моди: гейші стали еталоном для всіх японок. Одягаючись, як ці жінки, японки долучали свою національну культуру до світового простору.

— Національний: коли світова культура поглинула японську, в результаті чого відбулися кардинальні зміни, гейші залишилися вірними традиціям. Таким чином, у 1926 р. вони стали символом японської нації, понині сприяючи збереженню національної культури.

У 1920-х рр. кількість гейш значно збільшилася: з 1905 р. з 2300 до 10000. Оскільки «традиційне японське» стали вважати «застарілим», а також через інерційне сприйняття гейш як новаторів, вони почали експериментувати із західними одягом, танцями, зачісками, проте це викликало в суспільстві запеклі дискусії щодо ролі гейш в новій Японії. У 1935 р. вийшла друком книга «Хрестоматія гейш», яка містила есе, написані людьми найрізноманітніших професій, де вони ділилися думками щодо подальшої долі гейш. Одні автори пророкували гейшам блискуче майбутнє в ролі хоронительок традицій, інші критикували, стверджуючи, що гейші неписьменні й неосвічені. Деякі ж уважали, що професія вичерпала себе.

У японському суспільстві за жінкою споконвіку були закріплені дві ролі: домашня господиня і мешканка будинку розпусти — «Дзера». І лише гейші зуміли посісти своє місце в житті — прокласти романтичний шлях у світ прекрасного і стали в цьому світі аристократками.

У 1904 р. відомий російський японознавець Г. Востоков зазначив: «Гейші — найосвіченіші жінки в Японії. Дотепні, чудово знають свою літературу, веселі та кмітливі, вони демонструють перед вами свою свою чарівність. З класичним мистецтвом гейша проспіває вам і продекламує кращі вірші й уривки з драматичних творів. І весь цей час невимушено весела, дотепна і кокетлива, вона не втратить своєї жіночої гідності» [10, с. 267].

Звернемося до теорії І. Гоффмана, в якій стверджується, що конструювання гендера є ситуативним, відбувається в контексті реальної чи віртуальної присутності інших. Отже, є не тільки результатом взаємодії, але і її причиною. Зазвичай будь-яка успішна комунікація базується на безумовному визначенні статі співрозмовника, її визначення за правилами моделювання гендера, прийнятими в певному суспільстві і реалізованими в гендерному дисплеї, при цьому стать не обов'язково відповідатиме біологічній статі індивіда. Гендерний

дисплей — поняття, яке вводить у культуру І. Гоффман, являє собою і прояв, і подання чоловічого й жіночого через взаємодію. Це своєрідні ідентифікаційні прояви, які свідчать про належність до тієї чи іншої категорії за ознакою статі [19, с. 100].

Відповідно до теорії Гоффмана, можна простежити гендерну роль гейші в японській культурі. Її образ — це гендерні уявлення про жінку Японії: покірنا (своєму братству, а не чоловікові), стримана, самовіддана, вірна своєму обов'язку. Лагідність, увага до чоловіка і бажання його задовольнити — традиційне уявлення про жінку. Однак відомо, що гейші достатньо вільні і сліпо не підкоряються чоловікам. Така свобода властива акторам «гейся». Але тут спостерігаємо не злиття чоловічої та жіночої гендерних ліній, а порушення рутинного стану речей, що може зумовлюватися невідповідністю поведінки ідентифікованого за статевою ознакою індивіда уявленню про те, як у конкретній ситуації має поводити людина, котра належить до тієї ж категорії статі.

Індивід по-своєму сприймає соціальний світ — засвоєння досвіду, таким чином, має діяльнісний характер. Індивід нібито «пропускає через себе» об'єктивну реальність повсякденного життя, конструюючи власне бачення навколишнього життя, формуючи певні картини світу. У межах теорії соціального конструювання гендерні відносини, з одного боку, є об'єктивними, тому що індивід їх сприймає, але, з іншого боку, є суб'єктивними як соціально конструйовані. Головна думка соціального конструювання гендера полягає в тому, що кожен індивід може не тільки сприймати гендерні правила, а й створювати їх сам.

Отже, гейші створили нові гендерні правила. Вони себе позиціювали як жінок, які поважають традиції, лагідних, орієнтованих на чоловіків. Але при цьому конструювали нові гендерні правила, які є нормою їх життя: свобода, освіта. Зважаючи на той факт, що індивід наділений здатністю генерувати й відтворювати гендерні відносини і правила, йому не можна відмовити в здатності їх руйнувати та видозмінювати. Таким чином, можуть бути змінені існуюча соціальна структура, уявлення про чоловіче і жіноче як базові концепти. Гендер водночас і конструюється за допомогою соціалізації, розподілу праці, системи гендерних ролей, сім'ї, засобів масової інформації і будеться самим індивідом. У цьому разі індивідом є інститут гейш.

Гендер гейш сформувався ситуативно: повія вирішила долучити клієнтів до повалення сьогуна, збереження традицій та ін. Важливо те, що ці ситуації приймалися чоловічим гендером, а значить, не порушували традиційних стосунків чоловіка та жінки.

Інтеграція до Західної культури такого феномену, як гейша, трансформує її гендерні ролі в гендерні стереотипи. Перше, що необхідно відзначити — відкритість до чоловіків-іноземців. Також феномен гейші перетинає соціокультурні кордони і гейшами стають

іноземки. Таким чином, культура гейш належить не тільки Японії, а всій світовій культурі.

Наприкінці ХХ ст. образ гейш адаптований для масової західної культури. Створюється безліч художніх творів, фільмів, пов'язаних із цією тематикою. Образ гейш починає використовуватися в поп-культурі (Мадонна та ін.) [8, с. 78], що призводить до вельми значного спотворення гендерної ролі гейші.

Колишня гейша Анна (японка) стала першою панк-гейшею. Вона стверджує, що змінюються звичаї, способи розваг. Тому старі традиції відмирають. Рух панк-гейш набув поширення в усьму світі й став законодавцем мод (яскравий одяг, зачіска). Ще один момент переходу гендерної ролі гейші в гендерний стереотип — це заснування різних західних шкіл гейш. Тут відбувається трансформація з жінки-квітки в жінку-спокусницю.

Наприкінці ХХ ст. образ гейш адаптується для масової західної культури. З'являється безліч художніх творів, фільмів, пов'язаних з цією тематикою. Образ гейш починає використовуватися в поп-культурі. Це використання образу в поп-культурі призвело до вельми значного спотворення гендерної ролі гейші. Одним з таких спотворень є образ панк-гейш — сучасна мода в Європі. Тут спостерігається поєднання традицій гейші і панків. Перебіг панк-гейша набуло поширення на весь світ і стало законодавцем мод (яскравий одяг, зачіска). Також спотворенням гендерної ролі гейші є поява західних шкіл гейш, які роблять акцент не на формуванні чистого способу освіченої жінки, а на жінку-спокусницю. Головна її мета — вийти заміж, зберегти шлюб. А головна мета гейші — мистецтво.

Трансформація гендерних ролей гейші в гендерні стереотипи — неминуче явище інтеграції японської культури у світову культуру. Феномен гейші є соціокультурним регулятив як у японській культурі, так і в західній. Це робить його унікальним культурним явищем.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з необхідністю подальшого вивчення мотивів, характеристик і смислів поведінки чоловіків і жінок в історичному розвитку різних національних культур.

### **Список літератури**

1. Аристархова И. Существует ли женщина. Введение в теорию полового различия (Л. Иригари) / И. Аристархова // Женщина не существует: Современные исследования полового различия : сб. ст. / под ред. И. Аристарховой. — Сыктывкар, 1999. — С. 24–35.
2. Арутюнов С. А. Япония: народ и культура / С. А. Арутюнов, Р. Ш. Джарылгасинова. — М., 1991. — 64 с.
3. Берндт Ю. Лики Японии / Ю. Берндт ; пер. с нем. Л. Л. Шохиной. — М., 1988. — 293 с.
4. Бескорвайный А. И. Япония без экзотики / А. И. Бескорвайный. — М., 1971. — 64 с.

*Розділ 1. Теорія та історія культури*

---

5. Брайсон В. Политическая теория феминизма / В. Брайсон ; пер. с англ. О. Липовской и Т. Липовской. — М., 2001. — 304 с.
6. Волкова Э. Н. Природные и культурные факторы формирования тендерных различий / Э. Н. Волкова // Семья, тендер, культура : материалы междунар. конф. 1994 и 1995 гг. — М., 1997. — С. 330–336.
7. Гришелёва Л. Д. Японская культура нового времени. Эпоха Мэйдзи / Л. Д. Гришелёва, Н. И. Чегодарь. — М., 1998. — 240 с.
8. Денисов Ю. Д. Япония: конец XX века: последние тенденции трансформации / Ю. Д. Денисов. — М., 1996. — 265 с.
9. Дунаев В. И. Японцы «на рубежах» / В. И. Дунаев. — М., 1983. — 158 с.
10. Дэлби Дж. Гейша / Дж. Дэлби ; пер. с англ. В. Симакова. — М., 1999. — 383 с.
11. Дыбовский А. С. Привлекательность западных идеалов. Заимствование в японском языке и процессы европеизации японского общества / А. С. Дыбовский // Россия и АТР. — 1996. — №3. — С. 97–102.
12. Кин Д. Японцы открывают Европу / Д. Кин. — М., 1972. — 208 с.
13. Назарова В. В. К проблеме разделения гендерных ролей в современной японской семье / В. В. Назарова // Развитие непрерывного педагогического образования в новых социально-экономических условиях на Кубани : сб. тезисов. — Армавир, 2001. — С. 48–50.
14. Кусида Фуки. Воля всех японских женщин (интервью) / Фуки Кусида // Культура и жизнь. — 1963. — № 10. — С. 17–25.
15. Лебедева Л. Ф. Гендерные вызовы и реальность / Л. Ф. Лебедева // США: Экономика. Политика. Идеология. — 1996. — № 6. — С. 28–42.
16. Назарова В. В. Тендерная политика ведущих партий и профсоюзных организаций Японии во второй половине XX в. / В. В. Назарова // Проблемы всеобщей истории. Вып. 7. — Армавир, 2001. — С. 35–43.
17. Пирогова И. М. Трудящиеся женщины Японии / И. М. Пирогова // Мировая экономика и международные отношения. — 1975. — №11. — С. 107–109.
18. Репіна Л. П. «Жіноча історія»: проблеми теорії і методу / Л. П. Репіна // Середні віки. — М., 1994. — Вип. 57. — С. 103.
19. Свод законов «Тайхорё» 702–718 гг. : в 2-х кн. / пер. с древнеяп. К. А. Попова. — М., 1985. — Кн. 1. (I–XV законы). — 368 с.
20. Тихоцкая И. С. Факторы, влияющие на жизненный цикл японцев / И. С. Тихоцкая // Япония: конец XX века последние тенденции трансформации. — М., 1996. — С. 155–178.
21. Тихоцкая И. С. Изменения в жизненном цикле японцев / И. С. Тихоцкая // Япония 1995–1996. Ежегодник. — М., 1996. — С. 118–136.
22. Цокур В. В. Некоторые аспекты становления и развития института гейш / В. В. Цокур // Развитие непрерывного образования в новых социально-экономических условиях на Кубани. — Армавир, 1998. — С. 16–18.
23. Швейгер-Лерхенфельд А. Ф. Женщина её жизнь, нравы и общественное положение у всех народов земного шара / А. Ф. Швейгер-Лерхенфельд. — М., 1998. — 688 с.

*Надійшла до редколегії 03.09.2014 р.*